

Beszámoló könyvtárosok szakmai tanulmányútjáról norvég és izlandi könyvtárakban*

Egyéb, általunk meglátogatott könyvtárak

A jelenleg 340 munkatársat foglalkoztató norvég Nemzeti Könyvtár az oslói egyetemi könyvtár régi (felújított és a szomszédos épületek bevonásával kiegészített) épületében működik.

Egy teljes délelőttöt betöltő látogatásunk az- zal kezdődött, hogy a könyvtár egy vezető munkatársa a könyvtár történetéről és jövőképéről számolt be röviden, s utána mind tájékoztatásában, mind a könyvtári séta során a könyvtár jelenleg legkiemelkedőbb projektjéről, a Norvég Digitális Könyvtár létrehozásáról volt szó.

Jövőképe szerint a Nemzeti Könyvtárnak a tudás multimédia-központjaként kell szerepelnie, ami a következőket jelenti:

- legyenek egyike Európa legmodernebb és legizgalmasabb nemzeti könyvtárainak,
- hozzák létre a Norvég Digitális Könyvtár központi magját,
- magas színvonalú tudást és tapasztalatot ajánljanak,
- működjenek közre a kultúra és a technológia megértésében,
- legyenek változásra képes intézmény.

A Nemzeti Könyvtárnak a Norvégiáról, a norvégokról, a norvég kultúráról szóló bármely információ elsődleges forrásaként kell működnie.

Feladatai között természetesen található meg az, hogy gyűjteményei létrehozása és megőrzése mellett az azokhoz történő széles körű hozzáférést is biztosítja. A könyvtárnak számos gyűjteménye van, és mindegyik használható is a nyilvánosság által vagy magában a könyvtárban, vagy interneten keresztül. Főbb gyűjtemények az alábbiak:

- unikális kéziratgyűjtemények (kézzel írottakat is beleértve)
- speciális könyvgyűjtemények
- zenei gyűjtemények
- rádióadások 1930-tól napjainkig
- filmgyűjtemények
- színházi gyűjtemények
- jelentős térképgyűjtemény
- poszterek
- fényképek
- újságok

A könyvtárnak szintén fontos feladata a norvég Nemzeti Bibliográfia készítése. Ennek munkálatai során a könyvtár a norvég társadalomra vonatkozó minden információ megőrzésére és hozzáférhetőségének biztosítására törekszik, függetlenül attól, hogy az információ hogyan és milyen médiában jelent meg. A Nemzeti Bibliográfia a kulcs az információkat tartalmazó gyűjteményekhez. A norvég kötelezpéldány-törvény biztosítja, hogy minden, ami az országban megjelenik, a könyvtárba kerüljön. Feltétlenül érdemes megemlíteni (már csak a hazai összehasonlíthatóság miatt is), hogy az első ilyen törvényt Norvégiában 1697-ben hozták, míg a jelenleg hatályos törvényt (amely lefedi a média minden típusát, beleértve a digitális dokumentumokat is) 1990-ben fogadták el. Az is figyelemre méltó, hogy a legfontosabb norvég weboldalakat rendszeresen mentik, és egy hosszú távú digitális repozitóriumban tárolják azok tartal-

mát. Jelenleg már 40 millió dokumentum lementése és tárolása történt meg.

A Digitális Nemzeti Könyvtár

Mivel a nemzeti könyvtár meglátogatásakor kiemelt programunk a digitalizálás tanulmányozása volt, erről hosszabban is beszámolunk.

A már fentebb említett jövőkép és célok alapján a nemzeti könyvtár teljes állománya, összes gyűjteménye rendszeres digitalizálásába kezdett. A könyvtár előtt álló fő kihívás az, hogy hogyan használja ki a digitális repozitórium előnyeit, hogyan őrizze meg ebben a dokumentumokat és hogyan tegye azokat hozzáférhetővé oktatóknak, hallgatóknak és a teljes nyilvánosságnak. Ez kihívás sok tekintetben, különösen a copyrightra, a technikai minőségre és a terjesztés pedagógiájára nézve.

A könyvtár digitalizálási stratégiájának fő vonásai a következők:

➤ A finanszírozástól függően a lehető leghamarabb digitalizálni kell a könyvtár összes gyűjteményét.

➤ A különféle speciális kívánságok, rendelések alapján is kell digitalizálni („digitization on demand”).

➤ Tárgyalásokat kell folytatni a kiadókkal, hogy minél több kiadványukat digitális formában adják át.

➤ Más intézmények (pl. kiadók, újságok) számára is működjön a könyvtár digitális archívumként.

➤ Stratégiai partnereket kell keresni a finanszírozáshoz és a know-how-knak, a módszerek megismerésének biztosításához.

➤ A norvég társadalom által megbízhatónak elismert repozitóriumként kell működni.

➤ A kulturális örökség minél nagyobb részét (pl. speciális search-enginek, keresők segítségével) hozzáférhetővé kell tenni.

➤ A jelenleg még nem szabadon felhasználható dokumentumok jogtulajdonosaival tárgyalásokat kell folytatni, hogy a legújabb könyvek, filmek, zenék is hozzáférhetőek legyenek.

A digitalizálási projekt méretei is említést érdemelnek. A könyvtár már tíz éve folytatja ezt a tevékenységet, s kezdetben a prioritás a fényképek, a hangfelvételek és az újságok mikrofilmjeinek digitalizálása volt.

Eredményként jelenleg a digitális gyűjtemény több mint 150 ezer óra rádióműsört, több mint 300 ezer fényképet és több mint 1 millió újságoldalt tartalmaz. Megkezdődött a könyvek digitalizálása is, 2007-ben 25 ezer kötetet digitalizáltak. A könyvtár szerint ezek a tervekhez képest igen szerény számok. A Nemzeti Könyvtár digitalizálási programja során a következő digitalizálásokat kívánja teljesíteni:

- v 450 000 könyv,
- v 2 000 000 folyóirat
- v 4 700 000 újság (több mint 60 000 000 oldala!)
- v 1 300 000 kép (fénykép és levelezőlap)
- v 60 000 poszter,
- v 200 000 térkép,
- v 4 000 000 kézirat
- v 200 000 zenei egység
- v 1 900 000 aprónyomtatvány
- v 1 000 000 óra rádióműsor
- v 80 000 óra zene
- v 250 000 óra film és tv-műsor

A terv megvalósítása gyors ütemben folyik. Rendkívül nagy gondot fordítanak a kivitelezés technikai színvonalára, megfelelő berendezéseket és szoftvereket állítottak munkába.

Az egyes dokumentumtípusok digitalizálási sajátosságainak megfelelő módszereket alkalmaznak.

A közeljövőben a könyvjellegű dokumentumok digitalizálási munkafolyamatának egyes elemeit fejlesztik, különös tekintettel a végeredmény minőségi követelményeire. Az eddigi munka során számos tapasztalatot szereztek, a jelentkező hibák elemzése is hasznosnak bizonyult.

Az Akureyri Városi Könyvtár (Amtsbókasafni á Akureyri)

A Városi Könyvtár alapításának évét 1827-re teszik, de ekkor és még az elkövetkező évtizedekben is csupán olvasókörként, nem nyilvános könyvtárként működött. 1906-ban került hivatalosan a város tulajdonába a gyűjtemény, amikor a város kötelezettséget vállalt arra, hogy egy új épület megépítésével biztosít megfelelő elhelyezést a nyilvános könyvtár számára. Az elhatározás megvalósulása hatvan évet váratott magára. A könyvtár épületét a jelenlegi helyén 1968 novemberében adták át, a város alapításának századik évfordulóján. Két fiatal építész tervei alapján építették meg a modern, üvegfalú épületet. Az évek során helyhiány lépett fel, bővítése vált szükségessé. 2001-ben kezdték el egy új épületszárny megépítését. Az új, nagyobb és korszerűbb épületet 2004 márciusában adták át.

Az Akureyri Városi Könyvtár és Levéltár ma az egyik legnagyobb könyvtár Izlandon. Közkönyvtári és levéltári funkcióján túl nemzeti könyvtári feladatot is ellát, második őrzőhelyként működik. Mindezek mellett a nemzeti digitalizálási programból is kiveszi részét. A személynzet tizenöt főből áll. Az épület elhelyezése kiváló, egy emelkedő tetején áll, ahol impozáns, csillogó fehér tömbjével kimagaslik a környezetéből. Belülről nézvést is nagyon kellemes hatást kelt a csupa üveg fal. Amellett, hogy világosságot és napfényt enged be, csodálatos panoráma veszi körül a bent lévőket.

Különösen élvezhető ez a látvány a könyvtár kávézójában üldögélve, ahol internetezni és magazinokat olvasgatni is lehet. Az épületegyüttes két szintje áll nyitva a látogatók számára, a többi része a raktárakat és belső munkaszobákat foglalja magában.

Itt folytatják többek között a digitalizálási és a levéltári munkát.

A könyvtárnak nagy a látogatottsága, napi átlagban négyszázan keresik fel a különböző korosztályú olvasók, hiszen gyermekkönyvtári részleggel együtt működik. A nyári időszakban a külföldi turisták számára is nyitva áll. Belső elrendezését, az egyes részlegeket praktikusán, a forgalom igényeihez igazodva alakították ki. A bejárati ajtónál, az érkezési térben üvegtárolókban elhelyezett kiállítási anyag fogadja a beérkezőket.

Az első szinten található a kézikönyvtári részleg, az olvasóterem, a film- és cédégyűjtemény, valamint az információs pult. Itt helyezték el azt az állományrészt is, amely az olvasók által leginkább keresett könyveket tartalmazza (az ott honnal, kertészettel, főzéssel, sporttal foglalkozó irodalom). Két-két katalógusgép van az első és a második szinten is, amelyeken a Gegrir-adatbázist, az Enciklopédia Britannicát és a HVAR elektronikus folyóirat-portált lehet böngészni ingyenesen. Az olvasóteremben 22 olvasóhely van, az asztalokat magas peremmel szeparálták el egymástól, így biztosítva az intimitást.

Az olvasóteremmel szemben található kézikönyvtári állományban színcsíkkal jelzik, hogy melyek a kölcsönözhetőek és melyek a helyben használhatóak.

Az egész első emeleten wifihálózat működik, úgyhogy ha valaki lappal érkezik, akkor csatlakozni tud az internetre és díjmentesen használhatja. Arra is van lehetőség, hogy a könyvtárban igényeljenek laptopot ottani használatra, pl. filmnézésre vagy zenehallgatásra. A film- és zenei állomány kölcsönözhető, de fizetni kell érte, és csak a beiratkozási kártyával rendelkezők élhetnek a lehetőséggel. Szintén az első emeleten

kapott helyet, a bejárat másik oldalánál, az internetkávézó. Itt nyolc számítógép van, amelyekkel internetezni lehet. A használatnak óradíja van, és maximum két órán át lehet igénybe venni. A büfében kávé, teát és meleg ételt is kínálnak. Kedves színfolt az információs pult szomszédságában kialakított kis butik, ahol gyermekkönyveket, játékokat, plüss állatkákat és egyéb ajándéktárgyakat lehet vásárolni. A második emeleten van a felnőtteknek szánt kölcsönözhető könyvek állománya és a gyermekkönyvtári részleg. Középen elhelyezve itt is van információs pult, ahol a felelős könyvtáros segít a keresésben, tájékoztatásban.

Minden állományegységnek megnevezett felelőse van. Az ő nevük és elérési lehetőségük (telefon, e-mail) szerepel a könyvtár honlapján. A könyvtár az év minden munkanapján 10-től 19 óráig tart nyitva és – a nyári időszakot kivéve – szombaton délután is.

A reykjavíki Városi Könyvtár (Borgarbókasafn Reykjavíkur)

A városi könyvtárat 1919-ben alapították. Érdekes a könyvtár indulásának története. Létrehozása részben a város tulajdonában lévő halászhajók Franciaországnak történő 1917-es eladásának köszönhető. Az izlandi kormány az eladás feltételéül szabta, hogy a haszon egy részét a reykjavíki közkönyvtár létrehozására kell fordítani. A nagyközönség számára 1923-ban nyitották meg az intézményt a város régi kulturális épületében. Már a megnyitás után fokozatosan bővítette szolgáltatásait a könyvtár az olvasói igényeknek megfelelően, fiókok beindításával. Jelenleg hat fiókkönyvtár van a város különböző kerületeiben. 1969 óta működtetik a népszerű mozgókönyvtári rendszert, 40 megállóhelyet alakítottak ki, de előtte is volt hasonló kezdeményezés, már a könyvtár nyitása után, hajókra vittek kölcsönzés céljából könyveket.

1973-ban hozták létre a zenei könyvtárat. Először csak helyben lehetett használni, majd 1986-ban beindult a zenei kölcsönzés. A hetvenes években kezdődött a hangos könyvek házhoz szállítása a gyengén látó olvasóknak.

2000-ben költözött új helyére, a kikötőben egy raktárt építettek át impozáns, a XXI. századi igényeket is kielégítő épületté.

A hivatalos megnyitót 2000. augusztus 18-án, Reykjavík város napján tartották, és az épület másnap, az évenként ismétlődő Reykjavíki Kulturális Éjszakán nyílt meg a nagyközönség előtt. Nem egyedül a városi könyvtár költözött ide. Itt kapott helyet a Reykjavíki Művészeti Múzeum, a Reykjavíki Levéltár és a Reykjavíki Fotómúzeum is.

A könyvtár az épület első, második és ötödik emeletén helyezkedik el. Az első emeleten található a tájékoztató, a folyóirat-olvasó és a kávézó, a második emeleten a kölcsönözhető könyvek vannak, elkülönítve a gyermek- és a felnőttirodalom, az ötödik emelet a zene és a filmek birodalma. Az egyes szinteken, az igényeknek megfelelően, olvasói öblöket alakítottak ki. Az olvasók kényelmét szolgálja 64 internet-hozzáféréssel rendelkező számítógép is. Ezen felül a könyvtárnak hot-spotja is van, így az emberek magukkal hozott saját laptopjukkal érhetik el az internetet.

Az új könyvtár épületének megnyitása óta számos tevékenység, szolgáltatás indult el. Ezek közül a legnépszerűbb például a közhasznú információk szolgálata, a zene- és filmintézet vagy a vizuális művészetek tagozata. A városi könyvtár a Vizuális Művészek Egyesületével 2004-ben (finn mintára) elindította az Artótek szolgálta-

tást. Csekély díjazás ellenében lehet 1-től 36 hónapig terjedő időszakra „kikölcsönözni” száz izlandi kortárs festő munkáját. Általában 200 és 300 közötti a bérelhető képek száma. Ha esetleg annyira megtetszik a kép, vásárlásra is van lehetőség (www.artotek.is).

A könyvtár a művészeti és a fotómúzeum szomszédságát kihasználva számos kiállításnak, találkozónak, szemináriumnak ad helyet. Nagyon népszerű helyszín manapság a városi könyvtár az alkalmazotti találkozókra, képzésekre. A város más intézményeivel közösen is szervez számos rendezvényt. Csak néhány a teljesség igénye nélkül: februárban rendezik meg a téli fesztivált és a múzeumok éjszakáját, áprilisban a könyvhetet, nyáron irodalmi túrát szerveznek a városban külföldi turisták számára angol nyelven, *Reykjavík az irodalomban* elnevezéssel, ahol az izlandi irodalomból ismert helyszíneket, épületeket lehet megtekinteni, ugyancsak nyáron van a kultúra éjszakája, novemberben pedig az északi könyvtári hét.

A városi könyvtár alapvető feladata, hogy részesévé váljon a fiatalok kulturális nevelésének. Minél fiatalabb korban szeretnék a gyerekekkel megkedveltetni az olvasást. Több szolgáltatás is ezt a célt szolgálja. Meseórákat, könyvtári tájékoztatókat szerveznek a gyerekeknek, de nagy sikerű programjuk a családi vasárnap is. A könyvtár zárt kereteit átlépve is népszerűsítik az irodalom szeretetét. Ilyen program többek között az „utazó könyvek ládája” kisiskolásoknak és tiniknek, vagy a „story-mobile”, ami 2008-ban kezdődött, és több mint 90 óvodába és iskolába látogat el.

A gazdaság élénkülésével megszorodott a bevándorlók, vendégmunkások száma. Együttműködve a város interkulturális központjával programokat szerveznek számukra, de a könyvtár állományát is úgy alakítják, hogy az országról szóló oktatási anyagokkal, a számos nyelven található folyóiratokkal kielégítsék a nem izlandi nyelven beszélők igényeit.

Több, interneten elérhető oldal fejlesztésében is közreműködik a városi könyvtár, például az országos közös katalógus, a Gegnir (www.gegnir.is) és az izlandi webkalauz (www.vefbokasafn.is) építésében. Az Izlandi Írószövetséggel, az Izlandi Egyetem Irodalmi Tanszékével, kiadókkal, írókkal közösen működteti a kortárs izlandi szerzőket bemutató weboldalt, melynek az izlandi nyelvű oldala

a www.bokmenntir.is helyen, az angol nyelvű oldal a www.literature.is helyen található. Napjainkban több mint száz kortárs szerző művei találhatóak a weben. A könyvtár egyike az elektronikus adatbázisok és e-folyóiratok portálja támogatóinak (www.hvar.is).

Kizárólag izlandi lakosok kölcsönözhetnek, de a turisták is használhatják az olvasószobákat, számítógépeket stb. Csak a felnőtt olvasóknak kell fizetniük éves beiratkozási díjat, ingyenes a 18 év alattiaknak, az időseknek és a mozgáskorlátozottaknak. A kölcsönzési határidő 30 nap. Automata kölcsönzési rendszer működik a könyvtárban. Izlandi, angol, dán és német nyelven is használható a rendszer.

Végül néhány statisztikai adat. Az összes állomány 500 ezer egység. A könyvtár elve, hogy ezt állandó szinten tartsák, nem engedik növekedni, az új beszerzéseknek és a selejtezéseknek egyensúlyban kell lenniük. A kölcsönzések száma évente egymillió. A dolgozók száma 110, ebből 85 fő teljes munkaidőben foglalkoztatott. Reykjavík lakosainak 60,1%-a veszi igénybe a könyvtár szolgáltatásait. A látogatók, olvasók 95%-a elégedett a szolgáltatásokkal.

Speciális nemzeti könyvtári feladat: webarchiválás

A norvég Nemzeti Könyvtárról szólva említettük már, hogy feladatának tartja a különféle (elsősorban a fontosabb) norvég weboldalak tartalmának rendszeres mentését és archiválását. A webarchiválás stratégiájáról és gyakorlatáról azonban az izlandi Nemzeti és Egyetemi Könyvtárban hallottunk – a könyvtár saját terveiről és már eddig végzett tevékenységéről – magas szintű szakmai beszámolót. Ennek alapján mutatjuk be az izlandi gyakorlatot, de ezt megelőzően szükségesnek tartjuk szólni röviden és általánosságban a webarchívumokról és a webarchiválásról.

Mindenki által ismert tény, hogy a web szupergyorsasággal növekszik, naponta körülbelül 7 millió oldallal bővül. A bővüléssel egy időben azonban apad is (ha nem is ilyen mértékben), naponta oldalak sokasága tűnik el. Egy oldal átlagos élettartamát a szakemberek igen rövidre, nagyjából 44 napra becsülik. Azt is megvizsgálták, hogy az egy adott évben (1998) még fellelhető oldalaknak a következő évben már csak 44 százaléka volt elérhető. Joggal állapíthatjuk meg,

hogy a webarchiválás megkezdéséig nagyon sok és értékes dokumentum, kulturális és tudományos anyag veszett el azért, mert nem volt archiválva. Ennek okai szerteágazóak lehetnek, a nagy teljesítményű és biztonságos archiválási technika még nem volt ismert, de az is előfordult, hogy a weboldal tartalmát nem tartották megőrzésre érdemesnek.

A webarchiválást lehetővé tevő technológia, az ún. webes szüretelés (web-harvesting), olyan új technika, amelynek segítségével az interneten található anyagok megőrzési céllal összegyűjthetők. Lényege, hogy az ezzel megbízott intézmény nem csupán fogadja a köteles példányokat, hanem aktív gyűjtést végez, miáltal minimális szintre szorítható a digitális anyagokkal kapcsolatos eljárási teher; a nemzeti jogalkotóknak ezért célszerű rendelkezniük e technika alkalmazásáról, a digitális anyagok on-line hozzáférhetőségéről és megőrzéséről is (Európai Közösségek Bizottsága, 2006/585/EK).

A web-harvesting technikával ún. webarchívumok jönnek létre, amelyek célja, hogy tárolják és megőrizzék az internet/www tartalmakat a jövőbeli hozzáférés érdekében. A web archiválása a kulturális értékek megőrzésének részévé vált az egyes európai országokban.

Felmerülhet a kérdés, hogy ki archiválja a webet, még inkább: kinek a feladata, sőt kötelessége a webarchiválás? Többféle megoldás is lehetséges:

➤ *Nemzeti könyvtárak* – egyes országokban már a kötelespéldány-rendelet részeként jelentkezik a megoldás (pl. a skandináv országokban, Franciaországban, Angliában, Olaszországban, az Egyesült Államokban, Ausztráliában stb.).

➤ *Internet Archive* (www.archive.org) – egy nem profit-orientált internetkönyvtár. Célja, hogy kutatóknak, történészeknek, tudósoknak tartós hozzáférést biztosítson a digitális formában létező történelmi gyűjteményekhez.

➤ *Más erre specializálódott szervezetek*

➤ *International Internet Preservation Consortium* (www.netpreserve.org) – a Bibliothèque Nationale de France vezette, jelenleg 12 tagú szervezet az internet archiválási módszertanának kidolgozását koordinálja.

1996: *Internet Archive* – az első kísérlet a web begyűjtésére.

1997–1999: *Nordic Web Archive* – együttműködés az északi országok között, célja nem közvetlenül a kulturális örökségek megőrzése, hanem az oktatási és kutatási háttéranyagok minél szélesebb hozzáférhetőségének a biztosítása.

2002: *Új kötelespéldány-rendelet*, mely kimondja, hogy a *NULI* felelős az izlandi webtartalmak összegyűjtéséért.

2003-ban létrejön az *International Internet Preservation Consortium* (IIPC), azzal a céllal, hogy utat nyisson az interneten található tartalmak archiválásának, továbbá, hogy közös célokat, stratégiákat fogadtasson el egy nemzetközi webarchívum megteremtése érdekében.

Ebben az évben kezdik használni a *Heritrix* nevű „websiklót” a tartalmak begyűjtéséhez.

A webarchívumot érintő változások:

2000–2003 – Az első kísérlet a *NETLIB*-bel,

2004 – A *Heritrix* használatának eredményeként 2004 novemberében létrejött a *.is* végződésű oldalak első komplett gyűjteménye (30 millió dokumentum és 1,5 TB adat).

2005 – a *NULI* archiválási politikája:

- Évente három alkalommal teljes merítés, amit csak találnak.
- Hetente a 40 legfontosabb izlandi oldal tartalmának a begyűjtése.
- Alkalmankénti begyűjtés (pl. választások vagy más fontos események idején).

Webgyűjteményi problémák:

Minden gyűjtemény hatalmas mennyiségű adatot tartalmaz. Probléma lehet a duplikációk és a redundancia kiküszöbölése – a változások az egyes weboldalakon nehezen észlelhetők pontosan (statisztikus – dinamikus oldalak).

Nyilvánosság:

Az izlandi oldalak begyűjtésével, a webarchívum működtetésével a Nemzeti és Egyetemi Könyvtár foglalkozik. Célja, hogy a gyűjteményt

- mindenki számára elérhetővé tegye,
- időben is visszakereshető legyen, mint az „igazi” web,
- Google-szerű visszakeresési lehetőséget biztosítson URL-cím és keresőszavak alapján,

- a *NutchWAX* (nyílt forrású, JAVA-alapú webes keresőmotor, a webarchívumok keresője) és az *OpenWayback* (időpont szerinti keresést biztosít egy adott webhelyre vagy lapra vonatkozóan az 1996 óta tárolt, több mint 85 milliárd oldalon belül) használata.

Magyar Internet Archivum (MIA)

A Magyar Internetarchívum (MIA) egyelőre csak elképzelés formájában létezik, érdemi eredményekről még nem lehet beszámolni. A *Drótos László*, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa által felvázolt terv szerint Magyarországon is megtalálhatók azok a technikai feltételek, melyek egy webarchívum életre keltéséhez szükségesek, így a terrabyte-os tárolók, az URN-szerver és a magyar nyelvű DC-generátor is elkészült. Fontos, hogy pontosan meg kell határozni, ki végezze a begyűjtést, illetve mely kormányzati és nem kormányzati szervek, szervezetek finanszírozzák ezt a munkát. Tisztázni kell azt a lényeges kérdést is, hogy mit is értünk a „magyar web” alatt, és milyen tartalmakat gyűjtünk be. Elsőre egyszerűnek tűnhet a válasz, hogy a *.hu domain* szerverekről származó adatokat archiváljuk, de ha egy átfogó, a magyarság és a magyar on-line tartalmak egészét képviselő webarchívumot szeretnénk létrehozni, akkor sokkal szélesebb perspektívában kell gondolkodnunk, hisz jelentős mennyiségű magyar nyelvű elektronikus anyag található meg más nemzetek domain szerverein is.

A Magyar Internetarchívum létrejötte felé – bár a megvalósítás a pályázat eredményétől függ – jelentős lépés, hogy a Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára a TÁMOP 3.2.4/2 pályázat keretében országos feladat vállalásaként – az OSZK támogatásával – kezdeményezi egy pilot-projekt megvalósítását. A projekt lehetővé teszi az elméleti és gyakorlati felkészülést egy későbbi, elengedhetetlenül szükséges országos szolgáltatás megkezdéséhez. A következő tevékenységeket foglalja magában:

➤ A nemzetközi helyzetet felmérő („state of art”) és a legjobb példákat („best practice”) bemutató tanulmány készítése a webarchiválás témájában (hazánkban először elvégzett ilyen kutatás és jelentés készítése).

➤ Részvétel jelentős külföldi rendezvényeken, tanulmányutakon: kapcsolatok építése, tapasztalatszerzés.

➤ „24. óra” jellegű mentés, a '90-es évek meghatározó magyar website-jainak „magyar webmúzeummá” alakítása. (egy-egy adathordozók esetében ez az utolsó lehetőség).

➤ A MIA tesztarchívum nyilvántartó programjának elkészítése, metaadat-nyilvántartó rendszer létrehozása.

➤ A pilot-projekt eredményei nyomán megvalósíthatósági tanulmány készítése.

➤ Konzorcium alakítása és működtetése, csatlakozás az International Internet Preservation Consortiumhoz (netpreserve.org).

➤ Kérdőíves felmérés a nagyobb tartalomszolgáltatók és a potenciális intézményi felhasználók között.

➤ Nemzetközi workshop szervezése a webarchiválás témájában.

➤ „Próbaarató” a magyar web egy jelentősebb részére, és az eredmények értékelése, a robottal való begyűjtés („harvest”) technikájának megismerése.

➤ Pilotarchívum készítése.

Felhasználóképzés a két ország könyvtáraiban

Norvégia

Norvégiában a legtöbb időt az Oslói Főiskolán, annak könyvtárában töltöttünk, s a szakmai előadások között a felhasználóképzés oktatásával foglalkozót is meghallgathattunk. A főiskolán kb. 11 ezer diák tanulhat karon. A főiskola könyvtári szolgáltatásaiban különösen is érvényesül, hogy az információs technológiák ismerete, az elektronikus írástudás kompetenciája ma már az élet minden területén nélkülözhetetlen, ezért az összes hallgató részesül – szakiránytól függetlenül – általános felhasználói képzésben. A nagyszámú hallgató miatt külön csoport alakult a központi könyvtárban, amely a felhasználók képzését koordinálja. A hallgatókkal személyesen, tutorokon keresztül tartják a kapcsolatot.

A felhasználóképzés mindegyik karon kötelező tantárgyként, szervesen épül be a képzés moduljaiba. A diákok a második évben vehetik fel, s az integrált tanfolyamokat az órarendbe illeszt-

ve végezhetik el. Az oktatás az alapvető informatikai ismeretek megszerzésével kezdődik. A következő rész az elektronikus adatbázisok és egyéb programok használata, majd a keresési technikák megismerése. Végül a hallgatók a tudományos ismeretek módszertanában mélyedhetnek el.

A képzés első része elméleti oktatás, előadás keretén belül történik. Ezt a gyakorlati foglalkozások követik, amelyeket már kiscsoportos, tantermi oktatással oldanak meg. Lehetőség van még ezek után egyéni konzultációkra, az ismeretek további mélyítésére tutorok segítségével. Erre a személyes konzultációra már nem külön-külön – a karokon – van lehetőség, hanem a tanulási központban, a központi könyvtárban.

Kísérleti jelleggel, on-line formában is működik a felhasználók képzése, egyelőre azonban még csak az egészségügyi karon van meg ez a lehetőség.

Jövőbeni terv, hogy nemcsak a hallgatóknak szervezik meg ezt a képzést, hanem együttműködve a kórházakkal, az ottani dolgozóknak is tartanak előadásokat, ha nem is az egész modulból, de annak egyes részeiből, pl. az elektronikus adatbázisok használatáról és a keresési stratégiákról.

Izland

Az egyetemi oktatás szerves részévé vált már Izlandon is a felhasználók képzése. Felismerték, hogy az információs, elektronikus írástudás elsajátítása elengedhetetlen része a korszerű tanulási folyamatnak. Ezt szemléletesen egy kisebb egyetem, az Akureyri Egyetem példáján tudjuk bemutatni, ott erről előadást hallhattunk.

Az egyetemen a képzés célja, hogy bevezessék a hallgatókat a könyvtári digitális és nyomta-

tott információs források keresésébe. Következő lépés, hogy ezek minőségét értékelni tudják, szisztematikus rendszerbe gyűjtve hasznosítsák tanulmányaik során és a – képzés lezárásaként megírt – szakdolgozatban. Ez a folyamat természetesen több szemeszteren átívelő oktatás.

Már az első évben elkezdődik a felhasználók képzése. Az első szemeszter első hetében a központi könyvtár munkatársai minden hallgatónak bemutatják a könyvtár gyűjteményét, az elektronikus adatbázisokat és folyóiratokat és azt, hogyan használhatják az izlandi, nemzeti egyesített közös katalógust, a Gegnirt. Ez a bemutató egyszer 45 perces előadás formájában történik, majd lehetőség van a gyakorlásra. A kezdő hét gyakorlati feladatok megoldásával zárul.

A speciális, alaposabb képzés a karokon folytatódik. Az informatikai írástudás megismerését speciális kurzusok biztosítják, szorosan beépülve a tantervbe. Szakirányonként más-más kurzus indul. A tananyagot a könyvtárosok a karok oktatóival együttműködve, a tantárgyakhoz kapcsolódva állítják össze. Ezek a módszertani tanfolyamok minimum kétszer 45 perces előadásból állnak, majd ezt kétszer 45 perces gyakorlati óra követi. Ezekben az órákon felül minden félévben lehetőséget biztosítanak az oktatók a diákoknak egyéni konzultációkra, korrepetálásra, azaz „extra képzésre”. A második és a harmadik évben az órákon már a hallgatók szakjához kapcsolódó, speciálisabb adatbázisok, tudományos információforrások megismeréséhez, használatához nyújtanak segítséget az elméleti és a gyakorlati órák. A negyedik évben a kurzusokon az a fő cél, hogy a szakdolgozat elkészítésében tudjanak segíteni a hallgatóknak az órákon elhangzottak.

Az Akureyri Egyetemen a hallgatók negyven százaléka távoktatásban vesz részt. A felhasználói képzés speciális formában zajlik az ő számukra az egyetemi e-learning keretrendszeren, a Blackboard program segítségével. A távoktatásos hallgatók videokonferencián keresztül, otthonról nézhetik az előadásokat. Ha nem tudnak ebben az időpontban bekapcsolódni, felveszik videóra az előadásokat, amelyeket később le tudnak tölteni a Blackboardról. Az lenne az ideális, ha szemeszterenként 2-4 alkalommal, személyesen is ott lennének az órán.

Ezekben a kurzusokon kívül egyéb tanfolyamokat is szerveznek a könyvtár munkatársai, az igényeknek megfelelően. Az előadások anyagát az egyetem oktatóival együtt, személyre szabottan, speciálisan az adott tudományterületre kidolgozva, a szakmai szempontok figyelembe vételével állít-

ják össze, hogy elősegítsék a magas szintű képzést.

Az információs társadalom modern kiszolgálása:

e-adatbázisok, e-tananyag, e-folyóiratok elérése, nemzeti licenck, konzorciumok

Mindkét országban, bármely könyvtárat látogattuk is meg, evidens volt, hogy a hagyományos formátumú, papíralapú dokumentumok mellett a releváns szakirodalmi és információs tartalmak elektronikus hordozókon is fellelhetők és hozzáférhetőek voltak. A digitális tartalmak aránya a könyvtárak által hozzáférhetővé tett hagyományos és virtuális állományokat tekintve jelentős. Ezen állományok beszerzését mindkét országban konzorciumok, s általuk vásárolt nemzeti licenck alapján végzik. A beszerzett e-tananyagok, e-folyóiratok és e-adatbázisok részletes tanulmányozására nem volt időnk, benyomásaink alapján azt kell mondanunk, hogy a két ország jelentős gazdasági ereje következtében a könyvtárak a magyarokénál nagyobb mértékben és szélesebb körben szerzik be a digitális tartalmakat, és szélesebb körben is bocsátják rendelkezésre. Az állítás alátámasztására két példát is hozhatunk. Az egyik az Oslói Főiskola könyvtára, amely a főiskolai (és főleg bachelorszintű) képzés ellenére nemcsak oktatói, hanem hallgatói számára is (hiszen a felhasználóképzésben a hallgatóknak oktatják is) olyan komoly szakirodalmi adatbázisokra fizet elő, amelyek itthon egyetemeken is ritkán elérhetőek. A másik példa izlandi, itt a nemzeti licenc keretében megvásárolt adatbázisok a legszélesebb nyilvánosság által is használhatóak. A digitális anyagok használatát könnyíti, hogy mind a hallgatók, mind az egész népesség körében igen magas szintű a szükséges számítástechnikai eszközökkel (notebook, laptop) való ellátottság. A könyvtárakban a hazai törekvésekkel majdhogynem ellentétes irányok alakulnak ki a helyben használható berendezésekkel kapcsolatban. Míg itthon a könyvtári munkaállomások számát igyekszünk növelni, olykor külön könyvtári tereket hozva létre számítógépes kabineteknek, a meglátogatott két ország könyvtáraiban egyre jobban számíthatnak az olvasók saját, magukkal hozott eszközeire. Ezért fokozatosan szüntetik meg a könyvtári PC-eket, s a számítógépes kabinetek is egyre inkább a nyugodt tanulás céljait szolgálják (ahol természetesen használható saját eszköz).

A nemzeti konzorciumokról mindenképpen érdemes elmondani, hogy ezek északi, skandináv kezdeményezések (bár példájukra szinte az egész világon alakultak hasonlóak). A norvég konzorcium(ok) finanszírozásában elsősorban az érintett tagintézmények vesznek részt (miután költségvetésükben erre kellő fedezet áll rendelkezésre), az izlandi nemzeti konzorcium viszont teljes egészében „ingyenes” a tagkönyvtárak számára, mert a finanszírozás az állam és a szponzoráló cégek, vállalatok között oszlik meg.

A könyvtárosképzés sajátosságai

A következőkben elsősorban a norvég könyvtárosképzésről közlünk néhány jellegzetességet. Az ok, hogy az oslói főiskolai könyvtárban a könyvtárosképzéssel is foglalkozó kar professzorától (*Rangnar Audundson*tól) elsősorban erről hallottunk előadást. (Megjegyzendő: a professzor, akinek igen jó magyar szakmai kapcsolatai is vannak, 2005 júniusában az OSZK-ban tartott már erről előadást, aminek magyar fordítása is olvasható, ez felment bennünket a részletes ismertetés alól).

Norvégia

A skandináv országokban a könyvtárosképzés 1995-ig csupán egy-egy intézményben (és jellemzően főiskolán) folyt. Norvégiában ez az intézmény az Állami Könyvtáros Főiskola volt, amely 1940-től 1994-ig önálló intézményként működött, 1995-től az Oslói Főiskola részévé vált.

A bolognai rendszer bevezetéséig háromévi tanulás után, főiskolai szinten lehetett könyvtáros végzettséget szerezni. A bolognai rendszer 2003-as bevezetésével vált egyetemi szintűvé (is) a képzés, amelyet a 3+2+3 modellel folytatnak. Három év után bachelor, újabb két év után master-, majd újabb három év után PhD-fokozatot lehet szerezni.

Az utóbbi évtizedben a norvég könyvtárosképzés robbanásszerű fejlődésnek indult. Az Európában alkalmazott két fő képzési forma közül nem a könyvtartudományt elméleti tudományként kezelő modellt követi, hanem azt, amely kutatásokon nyugvó és gyakorlatorientált.

Ma Norvégiában három felsőoktatási intézményben lehet főiskolai, egyetemi és doktori szinten könyvtáros végzettséget szerezni: az Oslói Főiskolán, a Tromsøi Egyetemen és a Trondheimi Egyetemen. A képzések abban különböznek egymástól, hogy milyen mértékben építenek bölcsészettudományi, természettudományi vagy műszaki ismeretekre. A három képzőhely közül az Oslói Főiskola a legnagyobb. A főis-

kolán 25 oktató van, és éves szinten 120–130 hallgató vesz részt könyvtáros bachelorképzésben. A master programot mintegy húsz hallgató kezdi el évente. A Tromsøi Egyetemen évente 20–30 hallgató kezdi el a szakot, és a képzést elsősorban bölcsészettudományi alapokra helyezik, míg a Trondheimi Egyetemen, ahol a könyvtárosképzés műszaki irányultságú, csupán masterképzést folytatnak.

A három intézmény közül az Oslói Főiskola az, ahol interdiszciplináris szakmai képzést próbálnak megvalósítani, amely a műszaki, a társadalomtudományi és a bölcsészettudományi ismereteket egyaránt magában foglalja, ugyanakkor nem távolodik el a gyakorlattól sem.

Az Oslói Főiskola hároméves bachelorképzésén a tárgyak 75%-a kötelező, 25%-a szabadon választható. Az első két évben minden tárgy közös, könyvtártudományi ismeretekből áll. A képzésnek ebben a részében a tárgyak fele az ismeretrendszerzés és -átadás területeivel, másik fele pedig a könyvtárvezetéssel, illetve a könyvtárak társadalmi szerepével foglalkozik. A harmadik évben a hallgatók nagyrészt szabadon választott tárgyakat tanulnak. Mindenkinek 15 kreditpontot kell szereznie könyvtárszervezésből és -vezetésből, de abban önállóan választhatnak a diákok, hogy a közkönyvtárak vagy a szakkönyvtárak szervezését és vezetését tanulmányozzák-e. Ezen kívül a hallgatók dönthetik el, hogy az ismeretrendszerzés és -átadást vagy az irodalom- és kultúráközvetítés szakirányt választják-e. Mindkét szakirány 15 kreditpontból áll. A hallgatóknak választaniuk kell egy harmadik 15 pontos képzést is a könyvtáros szakma különböző területeiről (pl. iskolai könyvtárak, levéltári tudnivalók vagy honlapfejlesztés), és egy ugyancsak 15 kreditpontot érő szakdolgozatot kell leadniuk.

A masterképzés során nyolc, egyenként 15 kreditpontos modul közül négyet kell a hallgatóknak elvégezniük. A nyolc modulból négy az ismeretrendszerzésről és -átadással foglalkozik (digitális dokumentumok, információkeresés és két modul az adatbázisok és a programozás területéről), három a könyvtár és a társadalom kapcsolatával (információs és kultúrpolitika, információs és kulturális gazdaságtan és ismeretgondozás vagy knowledge management), és végül az irodalomközvetítéssel is foglalkozik egy modul. A hallgatóknak kötelezően el kell végezniük egy tudományelméleti és módszertani kurzust. A záródolgozat 45 kreditpontot ér.

A tapasztalat az, hogy a hallgatók nagy része (közel háromnegyede) a bachelorképzés elvégzése után befejezi a tanulmányait. Ahhoz, hogy valaki egy tele-

pülési könyvtárat vezessen, elég ezt a fokozatot megszereznie, de reményeik vannak arra, hogy egyre többen szereznek majd masterfokozatot is.

A könyvtártudomány területén a PhD-képzés csupán 1995-ben indult el. A Norvég Kutatói Tanács határozata alapján ekkor olyan könyvtártudományi kutatóprogram indult, amelynek fő célja a kutatóképzés megteremtése volt. A 2001 végén lezárult program eredményeképpen sokan szereztek doktori fokozatot.

Izland

Izlandon a könyvtárosképzés a hároméves alapképzés egyik felkínált szaka. Mellé kiegészítő szakként választhatnak a hallgatók bármely szakot bármely karról, vagy akár külföldi egyetemen is folytathatják tanulmányaikat. A masterképzést 2004-ben vezették be. Ezt sokan a jó lehetőségként kínált távoktatásos formában végzik el. A 2006-ban életbe lépett új felsőoktatási törvény megköveteli, hogy a felsőoktatási intézmények átvegyék a háromciklusú rendszert. A kutatói fokozat eléréséhez a tanulmányok személyre szabottak, a hallgatóknak egy nagyobb méretű kutatásban kell részt venniük.

Az izlandi könyvtárosképzés gyökerei az 1950-es évekre nyúlnak vissza, amikor felmerült az igény munkatársak képzésére a két nagy könyvtár, a nemzeti és az egyetemi könyvtár számára. A képzés húsz évig az ekkor kialakított program szerint, részmunkaidős oktatókkal folyt. A könyvtár szakot második vagy kiegészítő szakként lehetett csak felvenni, elsősorban irodalom vagy történelem szak mellé. Diplomát csak alapképzésről lehetett szerezni, ami a nálunk ismert főiskolai szintet jelenti. Jelentős fordulatot az 1972 és 1976 között lezajlott oktatási reform hozott, amibe a könyvtárosképzés is igyekezett bekapcsolódni. Az Izlandi Egyetemen 1975-ben létesült önálló könyvtári tanszék a társadalomtudományi karon. Ekkortól már főállású egyetemi oktatók végzik a képzést.

Kaszás Tímea–Kokas Károly–Mader Béla–Palotásné Pánti Róza–Soós Csilla–Szepesi Judit–Vadné Kokovay Zsuzsanna

* Az előző számunkban közölt cikk folytatása.